

*О. В. Вертелева,
к. ф.-м. н., доцент, кафедра економічної теорії та конкурентної політики
Київського національного торговельно-економічного університету*

НАЦІОНАЛЬНА ОБОРОНА ЯК СУСПІЛЬНЕ БЛАГО ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

*O. Vertelyeva,
Ph.D., Associate Professor in the economic theory and competition policy department,
Kiev National Trade and Economics University*

NATIONAL DEFENCE AS PUBLIC GOODS AND SPECIFICS OF ITS REPRODUCTION IN UKRAINE

Наведено теоретико-методологічні засади визначення сутності суспільного блага. Досліджено основні характерні риси, притаманні національній обороні як суспільному благу. Розглянуто практичні питання відтворення національної оборони як суспільного блага. Проаналізовано джерела фінансування національної оборони та шляхи вирішення "проблеми безбілетника" в умовах геополітичних викликів та загроз. Окреслено завдання щодо добровільного додаткового залучення громадян до різних форм участі у створенні (або компенсації виробництва) суспільного блага національна оборона. Окреслено нові можливості та виклики демократичним перетворенням у нашій державі, що виникають внаслідок необхідності продукування національної оборони у певних обсягах в умовах гібридної війни.

The theoretical and methodological principles of the definition of public goods essence are given in this article. Main characteristic features of national defense as a social good are explored. Practical questions of reproduction of national defense as a public good are considered. Sources of financing of national defense and ways of solving the "problem of a non-cash" in the conditions of geopolitical challenges and threats are analyzed. Task of voluntary additional involvement of citizens in various forms of participation in the creation (or compensation of production) of the public goods as national defense is outlined. New possibilities and challenges of democratic transformations in our state, arising from the necessity of producing national defense in certain volumes in the context of a hybrid war were also outlined.

*Ключові слова: держава, суспільні блага, національна оборона, виключність, невиключність, бюджет.
Key words: state, public goods, national defense, excludability, non-excludability, budget.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Загально прийнято вважати, що однією з базових економічних функцій держави є забезпечення виробництва суспільних благ як важливої передумови досягнення високих стандартів добробуту населення, підвищення конкурентоспроможності та сприяння сталому розвитку національної економіки. В умовах посткризового відновлення економіки України особливого значення набуває концептуалізація теоретико-прикладних засад відтворення суспільних благ з урахуванням існуючих світоглядних підходів до взаємодії держави, фірм і домогосподарств, а також визначення їх особливостей в епоху геополітичних змін та викликів.

Одним з таких викликів, що поставив під загрозу українську державність та цілісність країни, є російська "гібридна" агресія, яка завдала Україні безпрецедентних людських, територіальних та економічних втрат, призвела до необхідності у пріоритетному порядку здійснювати комплексну реформу і зміцнювати сектор безпеки країни, нарощувати надійний військовий потенціал, зокрема, посилювати та модернізувати Збройні Сили та інші силові структури України. У цих нових реаліях постало актуальне питання щодо переосмислення місця та ролі національної оборони в системі суспільних благ, дослідження особливостей її продукування та пошуку шляхів та методів

побудови ефективної системи надання цього блага, яка має базуватися на розширеній моделі відтворення.

Основні труднощі з визначенням оптимального обсягу виробництва суспільного блага полягає в тому, що граничні вигоди від його використання на ринку ніяк не проявляються. На відміну від попиту на звичайний товар, попит на суспільне благо безпосередньо виміряти неможливо. Більше того, у споживачів виникають серйозні стимули до спотворення інформації щодо своїх дійсних переваг. Така ситуація із суспільним благом, відома як проблема безбілетника, тобто особи, яка користується благом, проте нічого за це не сплачує, в умовах затяжного військового конфлікту та вкрай повільного економічного зростання спонукає віднайти дієві механізми та засоби додаткового (примусового чи добровільного) залучення громадян до різних форм участі у створенні (або компенсації виробництва) такого суспільного блага, як національна оборона.

Враховуючи стан національної економіки, геополітичну ситуацію та глобальні світові тенденції, адекватна інтерпретація, управління виробництвом, розподілом і споживанням такого стратегічно важливого суспільного блага, як національна оборона, є запорукою ефективного функціонування держави як інституту політичної організації суспільства.

АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема аналізу суспільних благ була поставлена шведським економістом Кнутом Вікселем у 1896 році, одержала розвиток в роботах шведського економіста Еріка Роберта Ліндаля (1919 рік), американських економістів Пола Ентоні Самуельсона (лауреата Нобелівської премії з економіки за 1970 р.), Джеймса Макгілла Б'юкенена (лауреата Нобелівської премії з економіки за 1986 р.), Річарда Тейлера (лауреата Нобелівської премії з економіки за 2017 р.). Всі вони зробили вагомий внесок у розуміння соціальності держави, теорію добробуту та поведінкову економіку.

Сама концепція суспільного блага з часом зазнала суттєвих змін, оскільки ця концепція, як і будь-яка інша, притаманна певній епосі, віддзеркалює реалії та політичні особливості відповідного історичного періоду. Сутність суспільних благ та притаманні їм риси досліджували Е.А. Андерсен, Б. Ліндснес, які під суспільними благами розуміли ті блага, котрі ринкова економіка не в змозі купувати чи підтримувати, проте які все рівно залишаються бажаними для більшості населення, М. Веласкес, К. Андре, Т. Шенкс, М. Дж. Мейєр, які зазначали, що суспільне благо перш за все включає в себе соціальні системи і інститути, які функціонують на благо всім громадянам, Х. Шварц, котрий вважав, що суспільне благо може розглядатися і як кінцева мета управління, і як концепція, що регулює та структурує право.

Першим економістом, що запропонував теорію суспільних благ в контексті держави добробуту, був П.Е. Самуельсон, на думку якого, держава несе відповідальність за досягнення національного суспільного блага, оскільки на неї покладено обов'язок по забезпеченню добробуту своїх громадян. Згідно з його теорією, держава має в своєму розпорядженні відповідним чином організований механізм державного управління, забезпечення суспільних благ фінансується за рахунок податків до бюджету, та держава може передбачити, які блага є бажаними для громадян [1, р. 30]. Про неспроможність функціонування в окремих ситуаціях ринкових механізмів і необхідність втручання держави у фінансування та розподіл суспільних благ шляхом застосування примусових дій писали С. Коголаті, А. Хемід, Н. Вансталлен. На думку Е.А. Андерсена та Б. Ліндснеса, по відношенню до суспільних благ взагалі не існує ринку як такого, оскільки споживачами є все населення в цілому, тому забезпечення суспільних благ є необхідним доповненням до вільної ринкової економіки. І. Кауль відмічав, що окремі суспільні блага (такі як правові норми і доступ до окремої інформації) також необхідні для того, щоб ринок міг відповідним чином функціонувати [2, с. 152].

М. Веласкес, К. Андре, Т. Шенкс і М. Дж. Мейєр виявили низку основних перешкод для ефективної реалізації концепції суспільного блага на практиці. Зокрема може мати місце ситуація, коли індивіди, що користуються суспільним благом, відмовляються робити свій внесок в його підтримку, а з критичним збільшенням кількості таких індивідів суспільне благо може взагалі бути знищено [3, р. 18]. Крім того, в сучасних демократіях велике значення надається особистій свободі індивідів, захисту особистих прав, їх конституційному закріпленню і забезпеченню реалізації, і може бути ускладненим досягнення того, щоб окремі індивіди жертвували своїми інтересами заради досягнення загально-го блага [3, р. 18].

Наукові дослідження, пов'язані із з'ясуванням особливостей впливу економічної системи та низки політичних чинників на окремі складові відтворення суспільних благ, проводила низка українських і зарубіжних вчених, серед яких М. Олсон, С.Л. Брю, К.Р. Макконнелл, Р. Масгрейв, Є. Арістов, З. Варналій, О. Ватаманюк, В. Вишневський, Б. Гаврилишин, В. Геєць, І. Луніна, М. Кічурчак, О. Отрошко, Ю. Радіонов, А. Корнаї, Т. Єфименко

та інші. Хоча в роботах цих та інших авторів розглянуто різні теоретико-методологічні та практичні аспекти відтворення суспільних благ, залишається низка не повною мірою висвітлених питань, пов'язаних з особливостями відтворення такого специфічного суспільного блага, як національна оборона, та пошуком шляхів його забезпечення в умовах військової агресії, процесів Євроінтеграції та в контексті необхідності реалізації стратегії сталого розвитку національної економіки.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — розкрити економічну сутність національної оборони як суспільного блага, дослідити її основні характерні риси, розглянути особливості відтворення та шляхи забезпечення оптимального обсягу виробництва цього блага в національній економіці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

До основних завдань держави як інституту політичної організації суспільства належить створення економіко-правового середовища, що сприяє спільній діяльності всіх суб'єктів суспільних відносин, та гарантує наявність належних умов для сталого зростання економічного добробуту країни. Для цього державі необхідно в першу чергу забезпечувати захист життя людей, їхньої свободи і власності, якщо остання набута ними законним шляхом без вчинення насильства, шахрайства або крадіжки, а також забезпечувати певні суспільні блага, які мають специфічні властивості, внаслідок чого люди не можуть отримати їх за допомогою обміну на ринку [4, с. 22].

На думку Л. Цай, незалежно від того, наскільки ефективно за різними іншими показниками органи державної влади реалізують свою діяльність в частині прийняття рішень, бюджетного планування, збору інформації, її не можна вважати цілком результативною, якщо вона не призводить до забезпечення суспільних благ для населення. Держава зобов'язана забезпечувати своє населення належної якості транспортною інфраструктурою, чистою водою, національною обороною та іншими благами, які населення не в змозі виробляти самостійно [5, с. 5].

З практичної точки зору забезпечення суспільних благ відіграє важливу роль у досягненні та підтримці відповідного рівня якості життя населення держави. У політичному сенсі те, яким чином держава надає суспільні блага і чи надає їх взагалі, впливає на розвиток державних інститутів і на легітимність держави в цілому. Існує думка, згідно з якою тільки ефективне забезпечення суспільних благ та послуг може надати легітимність державі. Ті держави, які отримують ресурси для існування від свого населення, не забезпечуючи його необхідними благами, змушені застосовувати силу в процесі здійснення публічного управління, та навіть у цьому випадку створення стабільних інститутів залишається проблематичним [5, с. 6].

У сучасній науковій літературі немає універсального і точного визначення поняття суспільного блага і обсягу даного блага. Так, Менкур Олсон у своїй фундаментальній праці "Логіка колективної дії: суспільні блага і теорія груп" стверджує, що "досягнення будь-якої спільної мети або задоволення якогось спільного інтересу означає, що для цієї групи надається суспільне, або колективне благо" [6, с. 24]. Пол Самуельсон і Вільям Нордхаус притримуються думки, що "Суспільні блага — це блага, витрати на додаткове використання яких ще однією людиною дорівнюють нулю і використання яких не можна обмежити" [7, с. 55]. Згідно з економічним енциклопедичним словником за редакцією С.В. Мочерного, під суспільними благами і послугами розуміють сукупність матеріальних і нематеріальних благ, які надаються населенню державою у прямій і опосередкованій формах на здебільшого еквівалентній основі (шляхом вилучення податків) [4, с. 23].

Як бачимо, при визначенні сутності суспільного блага беруться до уваги наявність групових інтересів, відповідність тим чи іншим властивостям та шляхи фінансування виробництва таких благ. В залежності від того, на яке саме трактування опираються дослідники, вони отримують різні результати як у класифікації суспільних благ, так і у визначенні оптимального обсягу, способу виробництва та ролі держави у забезпеченні їхнього створення та розподілу.

Проте попри існуючі дискусії щодо природи суспільних благ, до них традиційно відносять екологію, чисте повітря, національну оборону, громадську безпеку, суди, прокуратуру, громадський транспорт, охорону здоров'я, освіту, національні бібліотеки, громадське телебачення, громадські парки та ін. Роль та місце кожного з цих благ в системі суспільних благ може суттєво різнитися в залежності від політичного устрою, рівня економічного розвитку, соціо-культурного та економіко-правового середовища, загроз і ризиків тієї чи іншої держави. Події останніх років в Україні призвели до усвідомлення того, що національна оборона повинна розглядатися як пріоритетне суспільне благо, а забезпечення його оптимальних обсягів виробництва є першочерговим завданням держави.

Поняття "національна оборона" можна визначити в широкому сенсі як діяльність держави, спрямовану на захист народу від зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на існування основоположних підвалин суспільства сьогодення. Згідно зі Статтею 1 Закону України "Про оборону України" оборона України — це система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Використовуючи таке тлумачення національної оборони, розглянемо особливості формування та забезпечення існування цього суспільного блага.

Традиційно до основних характерних рис суспільних благ відносять невиключність, неконкурентність, неподільність та неринковий характер вартості. Розглянемо, в якому ступені і за яких обставин ці риси притаманні національній обороні.

1. Відсутність конкуренції у споживанні суспільних благ обумовлено тим, що використання благ одними людьми не зменшує їх цінності і значення, а також можливість споживання іншими людьми. До прикладу, коли "індивідуум користується благами системи національної оборони, він не заважає використовувати її комусь ще" [8, с. 155]. Проте за певних обставин національна оборона може бути конкурентним благом. Зокрема у разі, коли "концентрація збройних сил на першочерговому захисті від збройного нападу одних регіонів країни призводить до зниження рівнів безпеки мешканців інших регіонів країни" [9, с. 72]. Ця ситуація спостерігалася на початку російської збройної агресії, коли основні оборонні ресурси нашої держави були зосереджені на західних кордонах, оскільки воєнні дії на Сході не розглядалася як потенційно можливі та високо вірогідні.

2. Неподільність споживання — це властивість блага, яке полягає у неможливості його споживання по частинах. Традиційно вважається, що оборона — неподільне благо. Будучи громадянином України, перебуваючи на території цієї країни, ви споживаєте повний набір блага "оборона". Ви не можете споживати це благо "по частинах" (як у випадку, коли ви користуєтесь телебаченням як подільним благом, адже можете обирати канали на свій розсуд). Проте внаслідок гібридної війни на Сході частина населення, яка проживає, зокрема, у так званих "сірих зонах" або близько до зони розмежування, якраз і споживає це благо по частинах, оскільки не є гарантованими у повному обсязі особиста безпека, безпека пересування, збереження майна, ведення домашнього господарства та ін.

3. Невиключність споживання суспільного блага полягає у тому, що не існує способів виключити із числа його споживачів тих, хто за нього не платить. К.Р. Макконнелл і С.А. Брю зазначають, що "на ці блага не поширюється принцип виключення, тобто немає ефективних способів відсторонення індивідуумів від користування вигодами суспільних благ у разі їх появи". Якщо вигоди від отримання товарів індивідуального споживання базуються, на їхню думку, на купівлі таких благ, то "вигоди від суспільних благ дістаються суспільству внаслідок виробництва таких благ" [10, с. 95].

4. Неринковий характер вартості суспільного блага пов'язують з тим, що на нього не діють закони вільного ринку і конкуренції. Виробництво суспільних благ не може бути регульовано законами ринку, а тому на себе цю функцію бере держава, штучно визначаючи характер виробництва і розподілу суспільних благ. Проте Пол Самуельсон і Вільям Нордхаус зазначають, що купуючи суспільні блага у вигляді системи національної оборони або маяків, держава поводить себе як і будь-яка інша фірма: "Перераспределяє достаточне количество "денежных голосов" в нужном направлении, государство заставляет "идти" туда же и ресурсы. Как только "денежные голоса" перераспределены, вступает рыночный механизм и направляет ресурсы к фирмам для того, чтобы можно было получить маяки и танки" [7, с. 76].

Держава є організатором виробництва суспільних благ, однак це зовсім не вказує на те, що виключно держава буде здійснювати їх виробництво. Державне фінансування швидше носить характер підтримки приватного сектора економіки, який не справляється з виробництвом суспільних благ (провали ринку). У деяких випадках виробництво, а відповідно і фінансування суспільного блага може здійснювати приватна компанія, громадська організація або фізичні особи, які або високо оцінюють позитивні зовнішні ефекти від виробництва або споживання конкретного блага, або хочуть отримати вигоду нематеріального характеру. Можливі випадки, коли виробництво суспільних товарів і послуг фінансується за рахунок поєднання державних і недержавних засобів.

Підбиваючи підсумок можемо стверджувати, що невиключність є єдиною ознакою, притаманною національній обороні як суспільному благо, оскільки не можна захистити одну особу, не захищаючи інших (зокрема тих, хто за нього не платить). Постає питання, наскільки усвідомлення першочерговості цього блага для існування держави здатне вплинути на "проблему безбідника", чи здатне суспільство до самоорганізації у вирішенні цієї проблеми, за яких умов і у якій спосіб.

Згідно з теорією американського економіста Менкура Олсона спроможність забезпечення суспільного блага для певної групи людей визначається узгодженістю її дії. Основними чинниками узгодженості дій індивідів є однорідність уподобань щодо обсягів та способу фінансування надання суспільного блага (чим вона більша, тим вірогіднішим є надання блага), та кількість учасників групи (чим вона більша, тим менша ймовірність успішної добровільної колективної дії) [6, с. 195].

Проведений М. Олсоном економічний аналіз показує, що у менших групах, які майже завжди характеризуються значною нерівністю учасників, існує більша вірогідність надання суспільного блага, бо має місце більш значний інтерес до нього кожного окремого індивіда, навіть якщо вони самі будуть змушені сплачувати усі витрати групи. Навпаки, у великій групі, де внесок одного індивіда є неістотний для групи загалом, тобто не впливає на тягар витрат або вигоди для окремого члена групи, ймовірність отримання суспільного блага зменшується. На думку М. Олсона, у великій групі суспільне благо не буде надаватися за відсутності примусу або інших зовнішніх стимулів, які б спонукали членів групи до дій у їхніх спільних інтересах. Чим більшою є група, то тим далі вона буде від отримання оптимально-

го обсягу суспільного блага, оскільки у члена групи зменшується мотивація за власні кошти забезпечувати більший обсяг суспільного блага, якщо він отримує безкоштовно ці блага за рахунок інших членів групи.

Якщо застосувати цей підхід до національної оборони, то можемо стверджувати, що для забезпечення оптимального обсягу цього блага необхідно застосування як різних форм державного примусу, так і формування в суспільстві таких світоглядних установок і норм поведінки, що забезпечать добровільну участь громадян у його створенні або у відшкодуванні витрат на його виробництво.

Виробництво такого суспільного блага, як національна оборона, покривається в першу чергу за рахунок бюджетних витрат. У Законі України "Про оборону України" вказується, що фінансування потреб національної оборони держави здійснюється за рахунок і в межах коштів, визначених у законі про Державний бюджет України на відповідний рік. Також фінансування потреб національної оборони держави може здійснюватися додатково за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Останнє положення було внесено як поправку до закону у 2014 році через необхідність легітимізувати підтримку армії через волонтерський рух та різноманітні громадські організації, що розпочали активну діяльність у відповідь на збройну агресію на Сході України.

Як додаткове джерело фінансування національної оборони, 31 липня 2014 року, за ініціативою урядовців, був введений військовий збір, розмір якого склав 1,5% від доходів українців. Платити військовий збір мають не тільки безпосередньо громадяни України, але і всі іноземці, які отримують прибуток на території країни. Щодо "проблеми безбілетника", то однією з форм примусу є, зокрема, законодавча норма, згідно з якою податковий агент, який має реквізити для сплати військового збору в 2017 році і не перерахував його у державну казну, буде вимушений платити штраф, розмір якого складає 25% від загальної суми збору.

Загалом, починаючи з 2014 року спостерігається значне збільшення фінансування оборони та безпеки держави. Протягом 2014 та 2015 років приріст фінансування становив 90% до попереднього року. За чотири роки, з 2013 до 2016 року, загальний бюджет сектору збільшився у чотири рази, з 14,8 млрд грн до 59,4 млрд грн. Таким чином, загальні видатки державного бюджету на оборону у 2016 році досягли 8,7% від усіх видатків держави.

Попри значне зростання видатків на армію, на думку багатьох аналітиків, сума фінансування оборонного сектора, яку Кабмін запропонував у бюджеті на 2018 рік, лише частково забезпечить реалізацію планів з реформування і забезпечення армії. Для порівняння, утримання одного солдата в Україні в 2016 році становило \$6 тис. 700, у США на солдата витрачають \$500 тис. на рік, у Росії — \$86 тис., у країнах Балтії — \$80 тис., Польщі — \$90 тис., Албанії — \$20 тис. [12].

Зростання витрат на оборону в Україні не є локальним явищем, пов'язаним з геополітичною ситуацією в регіоні, хоча усвідомлення першочерговості виробництва такого суспільного блага, як національна оборона, прийшло після анексії Криму і загроз щодо подальших втрат територій. Згідно із статистикою, це є загальносвітовою тенденцією. Так, у 2016 році загальний обсяг оборонних витрат у світі значно зріс, досягнувши позначки в 1,57 трильйона доларів, стверджується в щорічному звіті компанії IHS Markit. Найбільший процентний приріст демонструють Азія і Прибалтика, тоді як бюджети США і Європи вирости незначно. Росія випала із п'ятірки лідерів, пропустивши вперед Саудівську Аравію та Індію. Незабаром її повинна обійти і Франція.

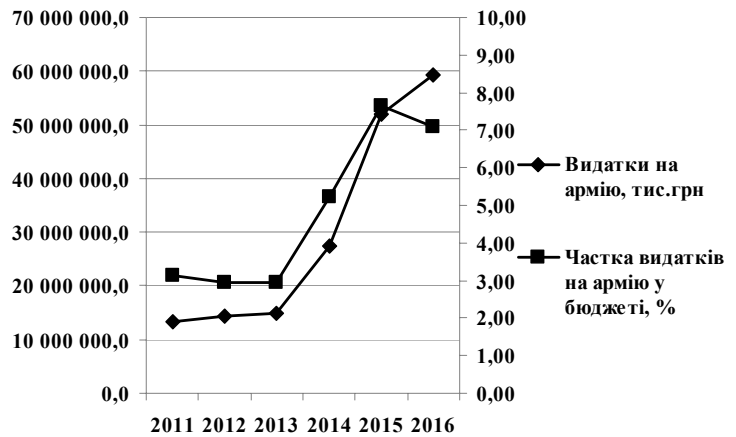

Рис. 1. Динаміка видатків на армію в Україні за період 2011–2016 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [11].

Якщо 2015 рік поклав кінець скороченню бюджетів, 2016 рік ознаменував собою "початок десятиліття зростання оборонних витрат", вважають аналітики IHS Markit, уважно розглянувши військові витрати 105 країн, на яких припадає 99% загальносвітових [13]. Зокрема у 2016 році країни-члени ЄС досягли в сукупності позначки 219 мільярдів на оборону, що трохи більше третини американського бюджету (622 мільярда) і більше китайського (191,8 мільярда). Ситуація зміниться, впевнені в IHS Markit: "Оборонний бюджет Китаю обійде бюджет ЄС до 2020 року, коли вони повинні скласти відповідно 232 мільярда доларів і 230,4 мільярда" (прогноз включає в себе британський бюджет, незважаючи на перспективу Брекзиту).

Найбільш відчутний приріст витрат на оборону спостерігається в Прибалтиці, для якої анексія Криму стала справжньою психологічною травмою. З початку української кризи її закупівлі озброєнь збільшилися вдвічі і повинні збільшитися ще на 100% у найближчі два роки, вважають аналітики. Якщо у 2005 році загальний оборонний бюджет країн регіону становив 930 мільйонів доларів, до 2020 року він зросте до 2,1 мільярда [13].

Крім необхідності збільшення бюджетних витрат на реформування, переозброєння та утримання української армії, важливим є пошук альтернативних шляхів залучення громадян до процесу створення цього суспільного блага. Адже ані військовий збір, ані податки до бюджету не сплачує та частина населення, що задіяна у неформальному, або тіньовому секторі економіки. В таблиці 1, крім видатків на армію, наведено загальну оцінку кількості громадян, що є офіційно зайнятими і у встановлений спосіб здійснюють відрахування, які в подальшому використовуються як джерела фінансування національної оборони.

Системна сплата військового збору свідчить не стільки про ефективність заходів ДФС з детінізації доходів, зокрема, щодо легалізації заробітної плати, скільки про сумління і патріотизм платників податків, які відповідально ставляться до виконання свого конституційного обов'язку по наповненню бюджету.

Хоча відсоток населення, зайнятого у неформальному секторі, має тенденцію до скорочення, він все ж залишається на високому рівні, у зв'язку з чим особливої актуальності набувають питання залучення цієї частини суспільства на добровільних засадах до створення (або компенсації виробництва) суспільного блага національна оборона.

На користь можливості такого залучення громадян можна привести результати соціологічного дослідження, що проводилося Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова 22–26 квітня 2016 р. у усіх регіонах України за винят-

Таблиця 1. Видатки на армію та джерела їх походження

Роки	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ВВП, млн грн	1 316 600	1 408 889	1 454 931	1 566 728	1 979 458	2 383 182
Видатки на армію, тис. грн	13 242 155	14 486 944	14 844 362	27 365 464	52 015 771	59 359 145
% у бюджетних видатках, %	3,14	2,94	2,93	5,23	7,65	7,1
Розмір військового збору, тис. грн	-	-	-	2534662	9153977	11457212
Зайняте населення, тис. осіб	19231,1	19261,4	19314,2	18073,3	16443,2	16276,9
Населення, зайняте у неформальному секторі, тис. осіб	4387,3	4349,7	4519,7	4540,9	4303,3	3961,2
% Населення, зайнятого у неформальному секторі, %	22,81	22,58	23,4	25,12	26,17	24,34

Джерело: побудовано автором на основі даних [11].

ком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Ставилося запитання: "Якою мірою Ви довіряєте наведеним соціальним інститутам?", при цьому було опитано 2 018 респондента віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%. Баланс розраховувався як різниця між довірою ("довіряю" + "скоріше довіряю") та недовірою ("не довіряю" + "скоріше не довіряю"). Із трьох десятків інститутів позитивний баланс довіри був лише до наведених нижче семи інститутів.

Найвищим рівень довіри виявився до волонтерських організацій (39,7%) та збройних сил України (32%). Для інших державних інститутів баланс був від'ємний. Зокрема для порівняння, органи місцевого самоврядування одержали оцінку (-13,2%), Служба безпеки України (-23,5%), політичні партії (-68,6%), суди (-72,7%), державний апарат (чиновники) (-79,7%).

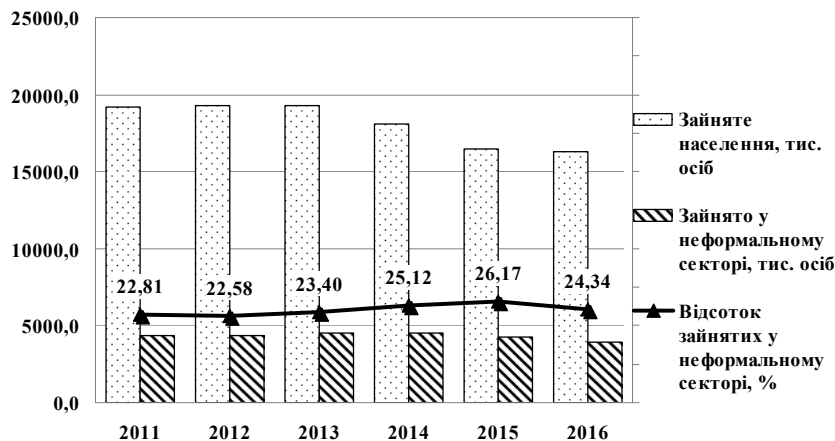
Отже, залишається віднайти дієві механізми та засоби добровільного додаткового залучення громадян до різних форм участі у створенні (або компенсації виробництва) суспільного блага національна оборона. Важливу роль у цьому питанні має відігравати інформаційна політика держави, спрямована, зокрема, на інформаційне забезпечення формування громадянського суспільства в Україні та виховання молоді на засадах патріотизму. Щодо молоді, то про певні провали у цій сфері можуть засвідчити результати опитування 120 здобувачів вищої освіти, проведеного автором в одному із столичних університетів. Так, 31,4% опитаних вважають, що їх не стосується військове протистояння на Сході, і підтримувати армію вони ніяким чином не збираються. При цьому мир у нашій державі, на думку 33,8% опитаних, — це майбутня найближча перспектива для розвит-

ку країни, хоча 6,4% вважають мир для нашої держави нездійсненною мрією.

Нарешті вкрай важливим видається питання дотримання балансів між примусом, добровільною участю та відмовою окремих громадян від участі у виробництві суспільного блага національна оборона. Чи не призведуть ті чи інші обмеження до порушення принципів демократії? На думку деяких дослідників, в історії розвитку суспільства і держави є чимало прикладів того, як саме війна призвела до більшої демократії. Так, у стародавньому Китаї необхідність укомплектувати армію, що розширялася, примусила правителів дослухатися до різних вимог людей. Англійська громадянська війна, американська війна за незалежність, Перша та Друга світові війни і нещодавні вторгнення до Афганістану та Іраку — усі вони велися, більшою чи меншою мірою, в ім'я демократії, і усі вони закінчувалися принаймні спробами розширити участь пересічних людей у політичному житті. Люди готові тимчасово змиритися з поневіряннями і обмеженням прав, якщо вони переконані, що подальше виживання демократії вимагає саме цього [15, с. 618]. Проте існують загрози того, що демократія сама може виявити схильність до війни у тому випадку, коли еліти мають можливість маніпулювати загрозами ззовні і ура-патріотизмом зсередини для досягнення власних політичних і економічних цілей.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проаналізувавши існуючі теоретико-методологічні підходи до визначення сутності суспільного блага та його відмінних рис, можна дійти висновку, що невиключність є єдиною ознакою, притаманною національній обороні як суспільному благу, а забезпечен-

Рис. 2. Зайнятість населення у неформальному секторі

Джерело: побудовано автором на основі даних [11].

Таблиця 2. Рівень довіри до соціальних інститутів (у % опитаних)

	Довіряю	Скоріше довіряю	Скоріше не довіряю	Не довіряю	Важко відповісти	БАЛАНС
Волонтерські організації	13,6	50,1	12,8	11,2	12,4	39,7
Збройні сили України	12,1	49,7	15,7	14,1	8,3	32
Церква	19,7	40,8	16,2	12,6	10,6	31,7
Добровольчі батальйони	17,1	41,4	13,4	17,3	10,7	27,8
Національна гвардія України	13,2	44,1	17,0	15,2	10,4	25,1
Патрульна поліція (нова)	7,8	36,1	18,0	14,9	23,2	11,0
Громадські організації	4,9	41,9	23,4	14,8	15,0	8,6

Джерело: [14].

ня його відтворення є першочерговим завданням держави. Для забезпечення оптимального обсягу виробництва цього блага необхідно застосування як різних форм державного примусу, так і формування в суспільстві таких світоглядних установок і норм поведінки, що забезпечать добровільну участь громадян у його створенні або у відшкодуванні витрат на його виробництво. Важливу роль у цьому питанні має відігравати, зокрема, інформаційна політика держави, спрямована на інформаційне забезпечення формування громадянського суспільства в Україні та виховання молоді на засадах патріотизму.

Література:

- Andersen E.A., Lindsnws B. Public Goods: Concept, Definition, and Method // Towards New Global Strategies: Public Goods and Human Rights; ed. by E.A. Andersen, B. Linds-naes. Leiden, 2007. — Pp. 29—52.
- Аристов Е. В. Общественные блага: концепция и конституционно-правовая характеристика // Вестник Пермского университета. Юридические науки. — 2016. Вып. 32. — С. 149—157.
- Velasquez M., Andre C., Shanks T., Meyer M. J. The Common Good. 1996. Issues in Ethics. Vol. 1. Issue 1. Available at: <http://www.scu.edu/ethics/practicing/decision/commongood.html>
- Радіонов Ю.Д. Теоретичні основи суспільних благ в економічній системі держави / Ю.Д. Радіонов // Економіка та держава. — 2017. — № 2. — С. 22—27.
- Tsai L.L. Accountability Without Democracy: Solidary Groups and Public Goods Provision in Rural China. Cambridge, 2007. — 347 p.
- Олсон М. Логіка колективної дії: суспільні блага і теорія груп / Пер. з англ. вид. 1965 р. — К.: Лібра, 2004. — 271 с.
- Пол А. Самуэльсон, Вильям Д. Нордхаус. Экономика / Пер. с англ. — М.: "Издательство Бином", 1997. — 800 с.
- Мэнкью Н.Г. Принципы экономикс. 2 -е изд., — СПб: Питер, 2002.
- Отрошко О.В. Суспільні блага: уявні та дійсні відмінні риси / О.В. Отрошко // Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць. — К.: Випуск 26, 2011. — С. 70—74.
- Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика / Пер. с англ. — 11-го изд. — К., Хагар-Демос, 1993. — 785 с.
- Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Інформаційне агентство Інтерфакс Україна [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://interfax.com.ua/news/interview/388136.html>
- Інформаційне агентство Le Point [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.lepoint.fr/monde/budget-militaire-la-france-dependera-plus-que-la-russie-en-2017--12-12-2016-2089696_24.php#xtmc=poncet&xtnp=1&xtcr=2

- Громадська думка про судову реформу та конституційне забезпечення прав людини і громадянина // Національна безпека і оборона — 2016. — № 5—6. — С. 34.
- Единбургський погляд на історію демократії від давніх часів до майбутніх можливостей / За ред. Б. Айзехена та С. Стоквелла / Пер. з англ. Р. Машкової, О. Хоменко. — Харків: Фоліо, 2017. — 639 с.

References:

- Andersen, E.A. Lindsnws, B. (2007), "Public Goods: Concept, Definition, and Method", Towards New Global Strategies: Public Goods and Human Rights, Leiden, Netherlands, pp. 29—52.
- Aristov, E.V. (2016), "Sosial Welfare: Concept and Constitutional Legal Characteristics", Vestnik Permskogo universiteta. Juridicheskie nauki, vol. 32, pp. 149—157.
- Velasquez, M. Andre, C. Shanks, T. and Meyer, M. J. (1996), "The Common Good, Issues in Ethics", vol. 1, no. 1, available at: <http://www.scu.edu/ethics/practicing/decision/commongood.html> (Accessed 10 Dec 2017).
- Radionov, Yu.D. (2017), "The theoretical basis of public goods in the economic system of the state", Ekonomika ta derzhava, vol. 2, pp. 22—27.
- Tsai, L.L. (2007), Accountability Without Democracy: Solidary Groups and Public Goods Provision in Rural China, Cambridge, England.
- Olson, M. (2004), Logika kolektivnoi dii: suspilni blaga i teoriya gryp [Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups], Libra, Kyiv, Ukraine.
- Samuelson, P.A. and Nordhaus, W.D. (1997), Ekonomika [Economics], Publisher Binom, Moscow, Russia.
- Mankiw, N.G. (2002), Printsipi ekonomiks [Principles of Economics], Piter, St. Petersburg, Russia.
- Otroshko, O.V. (2011), "Public goods: imaginary and valid distinctive features", Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky. Zbirnyk naukovykh prats', vol. 26, pp. 70—74.
- McConnell, C.R. and Brue, S.L. (1993), Ekonomika: printsipy, problemy i polityka [Economics: Principles, Problems and Policies], Hagar-Demos, Kyiv, Ukraine.
- State Statistics Service of Ukraine (2017), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 Dec 2017).
- Interfax-Ukraine (2017), available at: <http://en.interfax.com.ua/> (Accessed 10 Dec 2017).
- Le Point (2017), available at: http://www.lepoint.fr/monde/budget-militaire-la-france-dependera-plus-que-la-russie-en-2017--12-12-2016-2089696_24.php#xtmc=poncet&xtnp=1&xtcr=2 (Accessed 10 Dec 2017).
- Razumkov Centre (2016), "Public opinion on judicial reform and constitutional provision of human rights and citizen", Natsionalna bezpeka i oborona, vol. 5—6, pp. 34.
- Isakhan, B. and Stockwell, S. (2017), Edinburgskiy poglyad na istoriyu demokratii vid davnih chasiv do maibutnih mozhlivostey [The Edinburgh Companion to the History of Democracy], Folio, Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2017 р.